

Obsah článku je rozdělen do tří problémových okruhů:

1. *Vznik a obsah systému řízení sociálních procesů*
2. *Požadavky na zdokonalení systému řízení sociálních procesů v období budování rozvinuté socialistické společnosti*
3. *Úloha sociálního plánu v systému řízení sociálních procesů a strategie a taktika jeho zavádění*

1. Vznik a obsah systému řízení sociálních procesů

Pokusy o řízení sociálních procesů se objevují v celé historii lidstva, někdy vyúsťují až v prognostické vize (např. utopického socialismu). Skutečný *systém řízení sociálních procesů* vzniká až na základě likvidace soukromého vlastnictví výrobních prostředků, „zspolečněním de facto“, vyvlastněním kapitalistů — na základě vzniku celospolečenského vlastnictví a bezprostřední společenské kooperace práce, na základě cílevědomé revoluční aktivity širokých pracujících mas v čele s vedoucí dělnickou třídou a komunistickou stranou.

Tento systém je charakterizován řadou nových rysů: Především je to *změna cílových funkcí* — od kapitalistické maximalizace zisku k uspokojování neustále se rozvíjejících hmotných a kulturních potřeb pracujících.

Za druhé je to *změna celé institucionální základny* systému řízení, na jejíž vrchol se dostává avantgarda vedoucí dělnické třídy — komunistická strana. Strana vytyčuje základní strategicko-taktické úkoly v jednotlivých etapách socialismu, řeší základní otázky politického, hospodářského a kulturního rozvoje, řídí práce na plánech a zákonných opatřeních, zabezpečuje rozvoj a rozmístování kádrů na základě leninských principů kádrové práce, pomáhá hospodářským organizacím a řídicím orgánům v jejich práci, kontroluje a usměrňuje jejich činnost, rozvíjí účast pracujících na organizaci, řízení a kontrole. Činnost strany je jádrem, podstatou celého systému plánovitého řízení sociálních procesů. „Vedoucí a organizátorská úloha strany je nenahraditelným a nezměnitelným předpokladem úspěšného socialistického postupu vpřed“ [XIV. sjezd KSČ 1971 : 64].

Vedoucí úloha politického vedení komunistickou stranou je předpokladem rozvoje státní politiky, ekonomických, výchovných, obranných a právních, řídicích funkcí *socialistického státu* jakožto výkonného nástroje lidové vlády. Kromě státní linie řídí strana společenský rozvoj prostřednictvím *masových organizací pracujících* v čele s Revolučním odborovým hnutím a Svazem mládeže, které s ostatními politickými stranami, sdruženými v jednotnou frontu pracujících, rozvíjejí politicko-výchovnou a zájmovou činnost a napomáhají rozvoji velké iniciativy a účasti pracujících na řízení.

Za třetí je to *vznik jednotného národohospodářského plánování* jako v historii zcela nového, specificky socialistického předvídaní a řízení. „Jen takové

budování si může zasloužit názvu socialistické“, napsal V. I. Lenin, „které se bude provádět podle velkého všeobecného plánu“ [Lenin 1959 : 30].

Socialistický institucionální systém spolu s nezastupitelnou vedoucí rolí dělnické třídy je základem systému nejvyššího typu demokracie, založené na široké iniciativě a účasti pracujících na politickém vedení, státněprávním a ekonomickém řízení, které se stává poprvé v historii cílově plánovitým, založeným na vědeckém poznání objektivních zákonitostí společenského rozvoje.

Socialistické řízení sociálních procesů představuje otevřený, spolu s rozvojem společnosti se zdokonalující systém, který se v průběhu budování socialismu inovuje, obohacuje o stále nové progresivní prvky.

2. Požadavky na zdokonalení systému řízení sociálních procesů v období budování rozvinuté socialistické společnosti

Z celosvětových hledisek prošlo budování socialismu třemi etapami. V první etapě se socialismus rozvíjel v Sovětském svazu *v podmínkách kapitalistického obklíčení*. V druhé etapě, kdy *vzniká a rozvíjí se světová socialistická soustava*, dochází uvnitř jejích hranic k rychlému a plynulému ekonomickému růstu. Podíl socialistických zemí na světové průmyslové výrobě vzrůstá z 10 % v r. 1937 na 33 % v r. 1957, zatímco snižování podílu kapitalistických zemí je provázáno labilitou hospodářství za všeobecné krize kapitalismu. Třetí etapa soutěže dvou společenských systémů je charakterizována výraznou *změnou poměru sil ve prospěch socialismu*.

V r. 1970 již připadá na socialistické země 25,9 % světového území a 36,6 % obyvatelstva, 39 % světové výroby a 40 % výroby zemědělské. V r. 1970 průmyslová výroba socialistických zemí 13krát převyšovala objem v r. 1937. Celkový národní důchod všech zemí RVHP se proti r. 1950 zvýšil 4,8krát. Tento v historii nebývalý ekonomický růst byl provázen podstatnými změnami celé sociální struktury a rozvojem politické a kulturní nadstavby.

Na základě těchto podstatných progresivních změn vchází socialistická rozšířená reprodukce do nových podmínek, charakterizovaných přechodem od převážně extenzivního růstu, v němž rozhodujícím faktorem bylo rostoucí množství bezprostředně vynakládané práce, k intenzivnímu růstu. Do popředí vystupují *intenzivní faktory společenského inovačního procesu*: rozvoj vědy a techniky, plánovitě řízení a všestranný rozvoj pracujících, který se stává „průsečíkem“ rozvoje všech intenzivních faktorů růstu.[1]

Nové podmínky socialistické rozšířené reprodukce jsou charakterizovány „organickým spojením vymožeností vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialistické hospodářské soustavy [XXIV. sjezd KSSS 1971 : 48].

Rozvoj vědeckotechnické revoluce přináší řadu problémů a zároveň prostředků jejich řešení, přičemž se ukazuje, že pouze socialistické společenské zřízení je schopno těchto nových prostředků plně využít.

(1) Na objektivní nutnost tohoto „uzlového bodu“ růstu poukázal K. Marx v prvním náčrtu *Kapitálu*: „... bezprostřední práce jako určující princip výroby ... se kvantitativně redukuje na menší podíl, kvalitativně pak sice ne nepostradatelný, ale podřízený moment ve srovnání s všeobecnou vědeckou prací, s technologickým využitím přírodních věd na jedné straně, i ve srovnání se všeobecnou produktivní silou ...“. Nastává „... přeměna výrobního procesu z prostého pracovního pro-

cesu v proces vědecký, který si podřizuje přírodní síly, aby mu sloužily, a nutí je tak působit ve službách lidských potřeb ...“. „... Při této přeměně nevystupuje jako základní pilíř výroby a bohatství bezprostřední práce, kterou člověk koná, ani doba, po kterou pracuje, nýbrž zvládnutí jeho vlastní všeobecně produktivní síly, jeho pochopení přírody a její ovládnutí jeho bytím jako společenského organismu — *zkrátka rozvoj společenského indívidua*“ [Marx 1974 : 330—336].

Mezi hlavní problémy patří vysoký stupeň vyčerpanosti klasické energetické a surovinové základny, která je ve své prvotní podobě neobnovitelná. Před lidstvem stojí nutnost podstatné, revoluční změny struktury energetické a surovinové základny směrem k novým, především atomovým a vodíkovým zdrojům energie a ušlechtilým kovovým a syntetickým surovinám. Rozvoj průmyslu je ve vrcholných stadiích industrializace spjat s devastacemi a exhalacemi přírodního prostředí, s nebezpečím narušení světové ekologické rovnováhy, a tím s životní nutností přechodu od prosté exploatace k uvědomělé, cílevědomé a plánovitě tvorbě životního prostředí.

Dalším problémem je vysoký stupeň vyčerpanosti extenzivních zdrojů růstu lidského pracovního potenciálu, který vyvolává nutnost zrychleného technického rozvoje. Akcelerace technického rozvoje je však spjata s růstem investiční činnosti narážející na omezenou míru akumulace v podmínkách nižších forem dělby společenské práce a technického rozvoje. Proto vystupuje do popředí s novou závažností problém efektivnosti práce, výroby a řízení na základě mobilizace intenzivních zdrojů růstu.

Tyto nové podmínky rozšířené reprodukce nutně implikují požadavky na změny v systému řízení a především pak v jeho základním, cílovém subsystému, národohospodářském plánování. Tyto požadavky lze stručně formulovat asi takto:

1. Požadavek komplexnosti, celostnosti, systémovosti řízení,

kteřý vyplývá z dialektických souvislostí mezi všemi jednoduchými momenty výrobních sil, výrobních vztahů a nadstavbových prvků, právě tak, jako rozvoj subjektivního lidského faktoru jakožto představitele „souhrnu společenských vztahů“ [K. Marx], který se dostává do popředí.

Podobně jako v materiálně technické i v lidské stránce výrobních sil dochází k podstatným strukturním změnám, charakterizovaným nutností rychlého vzestupu všeobecného vzdělání a kvalifikace, jejíž obsah se mění od úzké k široké specializaci. Všestranný rozvoj pracujících, pro něž je nutno rozvíjet celý systém sociálních podmínek, je základní podmínkou technického a ekonomického rozvoje. Je i objektivní základnou rozvoje sociálního plánování, které od počátku prolíná socialistickým plánovacím systémem, avšak v současné době se dostává do popředí jako nejvýraznější inovační prvek.

Požadavek komplexnosti se do systému řízení promítá ve 3 rovinách: 1. v rovině komplexnosti společenského reprodukčního a inovačního cyklu, 2. v rovině komplexnosti všech materiálně technických, ekonomických a sociálních stránek společenského rozvoje, 3. v rovině komplexnosti vazeb vertikálního a horizontálního průřezu plánem a celým systémem přímého řízení. V té souvislosti vystupuje do popředí úloha komplexního, sociálně ekonomického plánování a řízení územních celků, které musí být v rámci národohospodářského plánu v souladu se systémem resortních plánů. Tím se dříve převládající řídicí princip vertikálně oborový, který zdůrazňuje reprodukci extenzivního růstu, propojuje s principem oblastně horizontálním, který zdůrazňuje cílově programové, celostní, komplexní dialekticky systémové přístupy, nutné k využití intenzivních faktorů společenského růstu.

2. Požadavek vědeckosti

V genezi společenského řízení se objevují výrazné vědecké prvky počínaje italským „quattrocentem“, kdy vzniká podvojně účetnictví, nesoucí všechny znaky tehdejšího vědeckého poznání. Přes taylorovský „Scientific Management“, nazvaný V. I. Leninem výstižně „vědeckým systémem ždímání potu

a krve dělnické třídy“, rozvíjejí se vědecké prvky v kapitalistickém řízení na základě keynesiánského směru teorií ekonomického růstu a dalších škol, z nichž nejvýraznější je současná nová škola průmyslové dynamiky, bazírující na teorii struktur a systémů. Všechny buržoazní teorie řízení však jsou omezeny na určitou stránku společenské existence, z níž zvláště nejdůležitější a základní stránka ekonomická bývá opomíjena.

Teprve marxismus-leninismus jako obecná vědecká společenská teorie se stává obecným teoretickým a metodologickým základem systému socialistického řízení, který zahrnuje dialektiku rozvoje všech stránek společenské existence. Marxismus-leninismus v sepětí s vedoucí a tvůrčí úlohou dělnické třídy a její avantgardy představuje materializaci marxisticko-leninské společenské vědy v praxi budování socialismu. Proto také všeobecnou cílovou funkcí systému marxistických společenských věd a celé řady věd přírodních je zdokonalování socialistického systému plánovitého řízení, které je mohutným, všeobecným intenzivním faktorem zvyšování efektivnosti a rozvoje socialismu na základě optimalizace rozvoje všech stránek společenské existence.

3. Požadavek perspektivnosti

Perspektivnost byla vždy základním atributem socialistického řídicího systému, jehož dlouhodobým cílem je postupné dosažení vyšší fáze komunistické formace, jejíž základní rysy byly vytýčeny již zakladateli vědeckého komunismu. V současném období nabývá požadavek perspektivnosti forem založených na inovačním charakteru společenského růstu, jehož základem je rozvoj vědy jako výrobní síly. Zdůrazňuje se nutnost plánovitého postižení rozvoje celých inovačních cyklů od objevu do jeho realizace a užití, tedy komplexní plánování vědy a techniky jako základu plánu, plánování sféry difúze inovací, rozvoje výroby a služeb až po plánování potřeb a spotřeby, a to od dlouhodobé perspektivy až po mobilizaci zdrojů v bezprostřední řídicí praxi. Teorie a praxe rozvoje společenské efektivnosti je tedy v současném období těsně spjata s teorií inovací a zaváděním inovací do společenské praxe [Wissenschaft 1975].

Inovační cyklus velkých vědeckých objevů daleko přesahuje pětiletou perspektivu, která byla typická pro první období budování socialismu. Stejně tak nutnost podstatných strukturálních přeměn v národním hospodářství a společenské praxi vyžaduje prodloužení plánovacího horizontu o systém vědecké prognostiky a hlubší strukturaci celého plánovacího systému na systém prognóz, dlouhodobých programů, perspektivních, střednědobých a krátkodobých plánů. To vše pak s nebyvalou naléhavostí zdůrazňuje nutnost zdokonalení strategického, cílově programového, dlouhodobého principu v systému řízení. Nároky na zdokonalení systému národohospodářského systému plánování v nových podmínkách rozšířené reprodukce mají komplexní charakter a rozsáhlost nutných změn nemá v historii období. Aby nebyla porušena kontinuita minulosti s budoucností, je nutno tyto změny provádět postupně a plánovitě. Proto si sám plánovací a řídicí systém vytváří dlouhodobou základnu plánování svého vlastního rozvoje — „*metaplánování*“ ve formě dlouhodobých programů rozvoje plánovacího a řídicího systému.

3. Úloha sociálního plánu v systému řízení sociálních procesů a strategie a taktika jeho zavádění

Systém řízení sociálních procesů zahrnuje několik dílčích prvků či subsystémů, z nichž nejdůležitějším organickým, výchozím, specificky komunistickým prvkem je systém plánování.

Pojem *plánování sociálních procesů* neboli *sociální plánování* je nutno chápat ve dvojím slova smyslu.

1. *Jako pojem nadřazený, cílový, zahrnující systémové, proporcionální, optimální postižení všech stránek společenské existence plánem.*

Sociální neboli společenský proces je zde chápán jako souhrn všech společenských vztahů — ekonomických (jejichž všeobecným základem je rozvoj společenských výrobních sil), politických, ideově duchovních a kulturních v nejširším slova smyslu.

Je-li předmětem sociálního plánování společenský rozvoj, pak „obecný vývojový princip“, jak ukazoval V. I. Lenin, „je nutno sjednotit, svázat, spojit s obecným principem *jednoty světa*, přírody hmoty atd.“ [Lenin 1960 : 261]. Všeobecným cílem socialistického plánovitého řízení je rozvoj člověka, jehož podstatou je „souhrn společenských vztahů“ [Marx-Engels 1962 : 18].

Rozvojový princip člověka i světa je spjat s dialektikou rozvoje společenských výrobních sil, vztahů a nadstavby: ekonomické a sociální jsou „dvěma stránkami téže rozvojové mince“ a nelze je oddělovat.

Široké pojetí sociálního či celospolečenského plánování jako optimálního *plánování všech stránek společenské existence*, jejímž objektivním základem je rozvoj národního hospodářství a ekonomických vztahů, je pojetí vůdčí, základní, cílové. [2]

2. Sociální plánování lze chápat v užším slova smyslu jako *plánování sociální stránky společenské existence* neboli jako určitou součást společenského plánování.

Sociální je zde chápáno ve smyslu rozvoje bezprostředních sociálních podmínek rozvoje člověka, sociálních vazeb a struktur, mezilidských vztahů, pracovních motivací, morálně psychologického klimatu atd.

Oprávněnost užšího pojetí je dána dvěma skutečnostmi:

- a) Sociální plánování vzniká v praxi řízení socialistických podniků a územních celků jako samostatná součást plánování vycházející z realizace sociální politiky. Teprve v dalším vývoji dozrávají podmínky pro jeho integraci s technicko-organizačním, hospodářským a finančním plánem.
- b) Konkrétní rozbor rozvoje organizačnětechnické a ekonomické stránky je již od renesančního vzniku podvojného účetnictví založen na kvalifikaci kvalitativně rozdílných podnikových a národohospodářských jevů matematickou formalizací na základě objektivně daného všeobecného hodnotového ekvivalentu — peněz. Daleko složitější odraz těchto „lehce kvantifikovatelných jevů“ v sociálněekonomické a nadstavbové sféře však je postižitelný většinou jinými, složitějšími heuristickými a sociologickými metodami.

Tak také své „užší pojetí“ zdůvodňuje správně J. Mihalík, když píše, že tato koncepce „předpokládá sestavování jednotného plánu rozvoje (tedy v žádném případě dvou plánů — ekonomického plánu a sociálního plánu), přičemž ve stadiu sestavování plánu, hlavně v etapě analýzy a prognózování, postup prací zahrnuje metodické přístupy specifické pro plánování ekonomického a sociálního rozvoje“ [Mihalík 1974 : 2].

Užší pojetí sociálního a ekonomického plánování představuje tedy jakousi „analytickou abstrakci“ části od celku, přičemž teprve jejich spojení v komplexní sociálně ekonomický plán může postihnout podstatné souvislosti efektivního společenského rozvoje.

(2) V souladu se širším pojetím je sociální plánování nazýváno „komplexním národohospodářským“ [Komplexsnoje 1974], „socioeko-

nomickým“ [Kutta 1973] či „sociálně ekonomickým“ [Gavrilec 1974].

Dvojití pojetí sociálního plánování je spjato se strategií a taktikou rozvoje jeho výzkumné základny ze strany jedné a jeho praktického zavádění a rozvoje ze strany druhé.

Jak známo, plány sociálního rozvoje vznikly na základě velké iniciativy dělnické třídy leningradské oblasti a po 23. sjezdu KSSS, který podpořil ve svých usneseních iniciativu leningradské stranické organizace, došlo k rychlému rozvoji sociálního plánování, založeného na širokém rozvinutí jeho vědecké základny ve všech zemích socialistické světové soustavy.

Výzkum, který od samého počátku vycházel z teorie a praxe sovětských průkopníků, počal se sytit mezinárodní výměnou poznatků a zkušeností, až v r. 1976 vyústil ve vytvoření problémové komise mnohostranné spolupráce akademií věd *Vývoj sociální struktury socialistické společnosti, sociální plánování a prognózování*. Koordinací problematiky sociálního plánování a prognózování byla pověřena ČSAV. Rychle se vytvořil vysoce kvalifikovaný mezinárodní kolektiv a v průběhu jednoho roku byla organizována tři mezinárodní symposia. Na prvním z nich, které se konalo v ČSSR, byl odsouhlasen dlouhodobý plán práce a celková koncepce výzkumu a zahájena práce na první mezinárodní monografii, shrnující dosavadní vědecké poznatky. Na druhém symposiu v Moskvě, věnovaném teoretickým a metodologickým problémům, byly vyslechnuty zprávy hlavního redaktora a národních redaktorů redakční rady zmíněné publikace. Třetí symposium opět v Liblicích, bylo spojeno se zasedáním redakční rady a expertů, kteří provedli konečnou redakci mezinárodní publikace a schválili její vydání v angličtině. Dílo bude na základě usnesení problémové komise mnohostranné spolupráce akademií věd předloženo IX. světovému sociologickému kongresu ve Švédsku (Uppsala 1978).

Tento sborník, nazvaný *„Plánování a prognózování sociálních procesů“* završuje první etapu mezinárodního výzkumu, v níž byla nastíněna první stručná geneze a shrnuty dosavadní teoreticko-metodologické a i praktické mezinárodní poznatky a zkušenosti. V druhé etapě se celý kolektiv postupně soustředí na řešení hlavních dílčích problémů celkové problematiky, která bude předmětem jednání dalších mezinárodních symposií, na něž bude zván široký okruh odborníků z různých vědních disciplín a národohospodářské praxe.

Čtvrté mezinárodní symposium se bude konat koncem roku 1978 v BLR a jeho tématem bude tvorba systému sociálních ukazatelů pro sociální plánování a prognózování. Ve všech zúčastněných zemích jsou kromě toho pořádána vnitrostátní symposia. Výsledky jejich jednání vcházejí do společné pokladnice poznatků prostřednictvím mezinárodních symposií, na jejichž základě jsou vydávány monografie v ruském jazyce.

Mezinárodní výzkum, který na základě integrace výzkumných kapacit zajišťuje využití poznatků a zkušeností v jednotlivých zemích socialistické světové soustavy, vychází ze širokého pojetí sociálního plánování a je založen na interdisciplinárních přístupech celého systému společenských věd. Má své pevné „zázemí“ ve státních plánech badatelského výzkumu, propojených s plány výzkumů aplikovaných a s praxí zavádění sociálních plánů.

V Československu například všechny výzkumné ústavy a vysoké školy, které se zabývají teoretickými a metodologickými problémy řízení a plánování sociálních procesů, jsou zapojeny do hlavního úkolu SPŽV VIII-2-5, kordinovaného ÚFS ČSAV. „Osu“ tohoto úkolu tvoří 4 problémy:

1. *Systém řízení sociálních procesů*

Tento úkol je řešen v těsné spolupráci

- a) s Vysokou školou politickou a Ústavem marxismu-leninismu ÚV KSČ,
- b) s Ústavem státu a práva ČSAV,
- c) s Ekonomickým ústavem ČSAV.

2. Vývoj systémů sociálního plánování

Tento úkol se řeší na třech úrovních

- celospolečenské — řešitel ÚFS ČSAV a VŠE Bratislava
- územních celků — řešitel Ústav životní úrovně SPK
- podniků — řešitel Československý ústav práce a sociálních věcí a VŠE Praha

3. Budování systému ukazatelů sociálního plánování a prognózování

a) řešitel ÚFS ČSAV

4. Systémová analýza a zavádění ASŘ do systému sociálního plánování

— řešitel ÚFS ČSAV

Kolem těchto úkolů je soustředěna řada dílčích úkolů zabývajících se sociální politikou (VÚŽÚ), plánování sféry sociálních služeb (EÚ ČSAV), financováním sociálních opatření (VŠE) atd.

Na tento základní badatelský výzkum navazuje bezprostředně výzkum aplikovaný, soustředěný v Československém ústavu práce a sociálních věcí a zapsaný pod stěžejním úkolem 4-4 státního plánu ekonomického výzkumu.

Kolektivy obou těchto výzkumů — základního i aplikovaného — pracují společně a společně se podílejí na všech vnitrostátních a mezinárodních akcích.

Teoretické a metodologické poznatky výzkumu systému plánování a řízení sociálních procesů jsou bezprostředně vstřebávány aplikovaným výzkumem až do stadia vytváření vzorových metodik pro bezprostřední společenskou praxi. A naopak, badatelský výzkum prostřednictvím aplikovaného výzkumu sleduje pečlivě výsledky experimentů a hodnotící zprávy o efektivnosti zavádění sociálního plánování. Výsledky praxe se tak stávají kritériem správnosti vědeckých poznatků, společenskými objednávkami a regulativy dalšího výzkumu. Takovým způsobem je zajištěn plynulý tok informací mezi všemi fázemi inovačního cyklu v oblasti sociálního plánování a prognózování.

Základní badatelský výzkum, který je založen na širokém pojetí plánování a řízení sociálních procesů, má perspektivní, dlouhodobý cílový charakter. Je orientován na modelování plánovacích a řídicích procesů na základě výzkumu objektivních podmínek rozšířené socialistické reprodukce, vědeckotechnického, ekonomického, politického a sociálního rozvoje. Vychází důsledně z marxisticko-leninského teoreticko-metodologického základu a jeho „stavební prvky“ jsou teorie struktur a systémů, teorie inovací a efektivnosti, teorie státu a práva, politologie. Využívá výsledků kybernetiky a systémového inženýrství, rozvíjí teorii optimálního, dlouhodobého plánování a fungování socialistického systému a zabývá se kritikou buržoazních koncepcí řízení.

Aplikovaný výzkum se samozřejmě nesnaží zavádět modelové představy o změnách systému do praxe, ale *na základě znalosti o budoucím možném vývoji vytváří vzorové metodiky sociálního plánování v užším slova smyslu tak, aby byly základním vodítkem* pro vypracování konkrétních metodik sociálního plánování v podnicích a územních celcích. Tak například *Československý ústav práce a sociálních věcí* vytvořil vzorovou metodiku plánování sociálního rozvoje kolektivů pracujících závodů, která byla experimentálně zavedena do 30 velkých československých závodů. Cílem je převést dosavadní *komplexní programy péče o pracující*, zavedené ve všech našich závodech, na vyšší plánovací úroveň. Ani tato metodika však zatím nepředstavuje cílové řešení — *vytvořit jednotný sociálně ekonomický plán podniků, jakýsi „Těch-prom-fin-soc plán“ probilancovaný ve všech parametrech*. Není to zatím „sociální plán“ v pravém, širokém slova smyslu, ale jakýsi *rozvinutý program sociální politiky* a komplexu sociálních opatření v podnicích.

Podobně je tomu v městských a oblastních měřítcích, do nichž praxe sociálního plánování v současném období začíná přerůstat. Například „sociální plány“ okresů Tachov, Trutnov, Nitra a dalších představují vlastně programy sociálního rozvoje, které bude nutno postupně cílevědomě propojovat s ostatními částmi oblastních a resortních národohospodářských plánů s cílem vytvořit v hlavních ukazatelích probilancovaný sociálně ekonomický plán oblastí jako nedílnou součást národohospodářského plánu.

To ovšem předpokládá také postupné progresivní změny v centrální metodice národohospodářského plánování, založené na cílově programových principech. Základní badatelský výzkum vytyčuje tyto principy a snaží se z nich vytvořit systém, jehož završení v praxi je dlouhodobou záležitostí, přesahující časový diapazón několika pětiletěk. Zároveň s tímto cílovým řešením dává výzkum praxi metodologické prostředky k zdokonalování současné metodiky plánování, aby se postupně vyvíjela směrem k cílovému řešení.

Tímto způsobem je strategie a taktika rozvoje plánování sociálních procesů realizována dvěma směry:

1. „Shora“ — komplexním výzkumem plánování a řízení sociálních procesů v „širokém slova smyslu“, rozvojem teorie a metodologie optimálního dlouhodobého komplexního celospolečenského plánování.
2. „Zdola“ — postupným, plánovitým etapovým zaváděním a zdokonalováním sociálního plánování od jeho programové do jeho plánově komplexní podoby, od jeho forem podnikových, přes postižení jejich „sociálního okolí“, plánování měst, okresů a oblastí až k vytváření sociálně ekonomických plánů sdružujících vertikálně resortní a horizontálně oblastní průřez v jediný, dlouhodobě vybilancovaný celek.

Jestliže proudění informací mezi výzkumem a praxí je stálou podmínkou rozvoje teorie a praxe sociálního plánování, pak v budoucím řešení komplexního sociálně ekonomického plánu, založeného na cílově programových principech — se oba tyto směry plně spojí a sjednotí.

Závěrem je třeba zdůraznit, že přednosti socialistického společenského zřízení ve spojení s vymoženostmi vědeckotechnické revoluce dávají možnost podstatného zdokonalení celého systému řízení na základě nových technických, ekonomických i kulturně politických prostředků, na základě rozvoje vědy, techniky i samotné kvalifikační a profesionální úrovně kádrů. Není pochyby o tom, že budoucí inovace v socialistickém systému řízení sociálních procesů vůbec a sociálním plánováním zvláště, tak jak je odhaluje současná věda, spolu s cílevědomým budováním materiálně technické základny komunismu povedou k vzestupu společenské efektivnosti na nový, v historii nebývalý stupeň, na němž „zdroje společenského bohatství potekou plným proudem“.

Literatura

- Gavrilc, J. N.: *Socialnoekonomičeskoje planirovanije — sistěmy i moděli*. Moskva, Ekonomika 1974.
- Kompleksnoje narodnochozjastvennoje planirovanije*. Red. N. P. Fedorenko, Moskva, Ekonomika 1974.
- Kutta, F. — Soukup, M. a kol.: *Řízení v období vědeckotechnické revoluce*. Praha, Svoboda 1973.
- Lenin, V. I.: *Spisy*. Sv. 28. Praha, Svoboda 1959.
- Lenin, V. I.: *Spisy*. Sv. 38. Praha, SNPL 1960.
- Marx, K.: *Rukopisy „Grundrisse“*, II. Praha, Svoboda 1974.
- Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*. Sv. 3. Praha, SNPL 1962.
- Mihálik, J.: *Plánovanie sociálneho rozvoja*. Bratislava, Práca 1974.
- Planning and Forecasting Social Processes*: edited by F. Kutta and editorial board. Praha, Academia 1978.

Socialnoje planirovanije i prognozirovanije; Meždunarodnyj simpozium, Liblice (CSSR), 29—31 marta 1976. Praga, Institut filosofii i sociologii CSAN 1976.
Wissenschaft, Produktion, Effektivität: herausgegeben von L. M. Gatovskij, F. Kutta, H. Maier. Berlin, Akademie Verlag 1975.
XIV. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1971.
XXIV. sjezd KSSS. Praha, Svoboda 1971.

Резюме

Кутта Ф.: Управление социальными процессами

Статья разделена на три части:

- 1) Возникновение и содержание управления социальными процессами.
- 2) Требования к совершенствованию системы управления социальными процессами в период построения развитого социалистического общества.
- 3) Роль социального плана в системе управления социальными процессами и стратегия и тактика его введения.

1) Система управления социальными процессами складывается на основании возникновения социалистической общественной собственности и непосредственной общественной кооперации труда. В отличие от капиталистической системы управления эта система характеризуется новой целевой функцией удовлетворения постоянно развивающихся материальных и культурных потребностей трудящихся, новой институциональной базой, возглавляемой авангардом рабочего класса — коммунистической партией, которая осуществляет политическое руководство через посредство своих организаций, социалистического государства и массовых организаций трудящихся. Слагаемым этой системы является единое народохозяйственное планирование, которое сообщает ей характер целенаправленности и планомерности в масштабах всего общества.

2) На основании значительных прогрессивных изменений в производительных силах, социальной структуре и общественной надстройке социализм вступает в новые условия расширенного воспроизводства, для которых характерен переход к интенсивному росту и соединение достижений научно-технической революции с преимуществами социализма. Это предъявляет ряд новых требований к совершенствованию всей системы управления:

а) Это требование комплексности и системности в трех плоскостях: комплексности общественного цикла инноваций и воспроизводства, комплексности материально-технических, экономических и социальных сторон развития, комплексности связей в вертикальном (отраслевом) и горизонтальном (областом) разрезе плана. Требование комплексности связано с целево-программным принципом.

б) Требование научности вытекает из сложности управляемого общественного объекта. Теоретико-методологической основой управления социальными процессами является марксизм-ленинизм; совершенствование управления является целевой функцией всей системы общественных наук и ряда естественных наук.

в) Требование перспективности вытекает из длительного характера построения высшей фазы коммунизма, продолжительности циклов инноваций в связи с крупными научными открытиями и из необходимости существенных структурных перемен в народном хозяйстве. Поэтому традиционная система планирования дополняется системой прогнозов и долгосрочных планов, связанных с рядом общих программ и программ реализации.

3) Понятие социального планирования следует рассматривать в двух значениях:

а) В качестве более общего, целевого понятия, предполагающего системный, пропорциональный и оптимальный охват всех сторон общественной действительности планом (более широкое понимание);

б) в качестве планирования социальных сторон общественной практики, или же в качестве части всеобщего планирования (более узкое понимание).

Целесообразность более узкого понимания вытекает из того, что социальное планирование складывается на практике в управлении социалистическими предприятиями и территориальными единицами в качестве самостоятельной части плановой системы, исходящей из социальной политики, а в то же время и из специфики анализа социальных явлений по сравнению с экономическими. Социальный анализ не может полностью использовать всеобщий ценностный эквивалент и средства статистико-математической формализации: он должен исходить из эвристических и социологических методов. Более узкое понимание социального планирования является «аналитическим абстрагированием» части из неделимого социо-экономического целого социального плана

в широком смысле слова. Стратегия и тактика развития планирования социальных процессов развивается по двум направлениям:

а) «Сверху» через комплексное исследование социального планирования в широком смысле слова (автор статьи подробно описывает организацию этого исследования в ЧССР и в международном масштабе в рамках проблемной комиссии многостороннего сотрудничества академий наук социалистических стран: «Развитие социальной структуры, социальное планирование и прогнозирование»).

б) «Снизу» путем постепенного, планомерного, по отдельным этапам вводимого и совершенствованного социального планирования, в более узком смысле слова, переходящего из программной формы в планово-комплексную, от масштабов предприятия через планирование территориальных единиц и министерских систем до создания комплексных социально-экономических планов, охватывающих как горизонтальный, так и вертикальный разрез и объединяющий их в долгосрочный сбалансированный всеобщественный план.

Summary

Kutta F.: Management of Social Processes

The paper is divided into three parts:

1. Origin and content of management in the area of social processes
2. Claims for improving the management system of social processes in the period of building up a developed socialist society
3. Role of the social plan in the management system of social processes; the strategy and tactics of its introduction

1. The system of managing social processes has come into existence on the basis of the introduction of the socialist all-social ownership and the immediately social co-operation of labour. In contradistinction to the capitalist system of management, this system is characterized by a new goal function, i. e. the satisfaction of continuously developing material and cultural needs of the working people, by a new institutional basis headed by the vanguard of the working class — the communist party actualizing its political guidance through the mediation of its organizations, the socialist state and the mass organizations of working people. A component part of this system is uniform economic planning which imprints upon it the character of societal purposefulness and planned direction.

2. On the basis of vast progressive changes taking place in the productive forces, social structure and social superstructure, socialism is entering into new conditions of expanded reproduction characterized by a transition to intensive growth and by linking the achievements of the scientific and technological revolution with the advantages of socialism. This raises a number of new claims for the improvement of the entire system of management, including:

a) The claim for complexity and system character on three levels: complexity of the social innovation and reproduction cycle; complexity of materially technical, economic and social aspects of development; complexity of the relations between the vertical (branch) and horizontal (regional) cross-section of the plan. The call for complexity is connected with the goal-programme principle.

b) The claim for the scientific character ensues from the intricateness of the controlled social object. The theoretico-methodological basis of the system of management of social processes is Marxism-Leninism, the perfection of management is the goal function of the entire system of social and of a number of natural sciences.

c) The claim for perspectiveness is based on the long-term character of building up a higher phase of communism, on the length of the innovation cycles of great scientific discoveries, and on the necessity of substantial structural transformations in the area of national economy. This is why the traditional planning system is expanded by a system of prognoses and long-term plans accompanied by a number of general and realization programmes.

3. The concept of social planning is to be conceived in a double sense of the word:

a) as a superior goal concept involving a system, proportional, optimal inclusion of all the aspects of social existence in the plan (broader conception),

b) as planning the social aspects of social existence, or, in other words, as a part of all-social planning (narrower conception).

The narrower conception is justified, on the one hand, by the fact that social planning arises in the practice of managing socialist enterprises and territorial units

as an independent part of the planning system based on social policy, and, on the other hand, by the fact that the concrete analysis of social phenomena has its specific features in contrast to economic phenomena. The existence of the general-value equivalent and the statistico-mathematical formalization cannot be utilized here to the full, and it is necessary to apply heuristic and sociological procedures. The narrower conception of social planning is an "analytical abstraction" of a part from the integral socio-economic whole of the social plan in the broader sense of the word. The strategy and tactics of the development of the planning of social processes are developed in two directions:

a) "from above", by complex research into social planning in the broad sense of the word. (The paper discusses in detail the organization of this research in Czechoslovakia and on the international level within the framework of the problem commission concerned with the many-sided co-operation of academies of sciences in the socialist countries: "Social-structure Development, Social Planning and Forecasting");

b) "from below", by a gradual, planned introduction and improvement of social planning in the narrow sense, realized in stages: from its programme form to its complex-plan form; from its enterprise forms over planning territorial units and branches to elaborating complex socio-economic plans uniting the vertical and the horizontal cross-section into a single all-social plan, balanced in the long term.